

Az áldozatok félelme és az óra parancsa

A kapitalizmus lelki és társadalmi következményei

Interjú **Ulrich Duchrow**-val

Professzor Úr! Három szerzőtársával írt új könyvében Ön a neoliberalizmus lelki és társadalmi következményeit bírálja. Melyek ezek?

Nem lehet nem észrevenni, hogy az emberiség egyre élesebben szakad ketté elszegényedőkre és gazdagodókra – mind a különböző országok összefüggésében, mind a vesztes és nyertes országokon belül. Ez a fejlemény súlyosan korlátozza a vesztesek önbecsülését, különösen a tömeges munkanélküliség és a társadalmi kiközösítés más formái révén. Ezeket a sérüléseket tovább erősítik a gazdasági és társadalmi elit, valamint a médiumok szóbeli megnyilvánulásai: ezek az érintetteket teszik felelőssé a munkanélküliségért, ahelyett hogy harcolnának ellene. Így másodsor is áldozatokká teszik az áldozatokat.

És mit tesz ez a folyamat a nyertesekkel?

Ők nem tudnak ellenállni az egyre többet birtokolni akarás szenvedélyének. Az ezáltal táplált kóros nárcizmus sokakat arra csábít, hogy mások megalázásával növeljék saját nagyságukat. Ez megerősíti őket paranoid önbecsülésükben.

Ez miben mutatkozik meg?

Egész személyiségük tönkremenésében. Egy szentimentális és egy brutális énre hasad a személyiségük, amint ezt sok csúcsmenedzsernél meg lehet figyelni.

Hogyan hat a neoliberalizmus Dél vesztesének körében?

Vegyük az indiai halászsokat. A partok mentén tőkeeros, exportra termelő rákfarmokat hoznak létre. Ezáltal az önállósra és a helyi igények kielégítésére halászó helybeliek elveszítik területeiket. Ennek következménye, hogy az utóbbi években valóságos öngyilkossági járvány tört ki köreikben.

És az ottani nyertesek?

Az ő brutális énjüket például abban a felelőtlenségben lehet észrevenni, amelyet a menedzserek tanúsítottak a bophali vegyi katasztrófa áldozataival szemben, vagy abban a könyörtelenségben, amellyel a Coca-Cola cég egy egész régió lakosságát fosztja meg a talajvízről.

Nem túlságosan egyszerű dolog a neoliberalizmusra fogni ezeket a fejleményeket? Hiszen régtől fogva léteznek nyertesek és vesztesek.

Természetesen a Krisztus előtti 8. században bevezetett, magántulajdonra, pénzre és kamatra épített gazdasági forma létrejötté óta létezik a vesztesek kétségbeesése és a nyertesek kapzsisága. A 20. század ipari kapitalizmusában azonban az alkalmazottak mégis kivívták a gazdaság szociális szabályozását a szociális állam révén – legalábbis Északon. Délen is jobb volt a helyzet, amíg nagyobb mértékben létezett az ön-ellátó gazdálkodás. A neoliberalizmusban globálisan mozgékonyra vált tőkehatalom azonban lépésről lépésre tönkreteszi a szociális államot és az ön-ellátást egyaránt.

De hát mi változik olyan alapvetően a globális pénzügyi hatalmak által?

Ezek az élet minden területét alávetik a tőkegyarapítás logikájának, és csupán a tulajdonosokat óvó eszközként használják az államot. Privatizálják az alapellátást szolgáló javakat és szolgáltatásokat, például a vizet, az energiát, az egészségügyet vagy az oktatást, úgyhogy már csak azok juthatnak hozzá ezekhez, akiknek van vásárlóerejük. A tőke eladósítja az államháztartást is az adók alóli kibújjással, illetve alacsony adók kizsarolásával. Így sem az ál-

lamnak, sem az önkormányzatoknak nincs pénzük a hátrányokat kiegyensúlyozó szociális kiadásokra. Ez erősíti a sérüléseket és a félelmet.

Miből fakad a lecsúszás félelme a középrétegek részéről, amelyek legalábbis Északon még mindig hasznot húznak a gazdasági fejlődésből?

Németországban mindazok, akik a középosztály tagjaként jövedelem nélkülivé válnak, a szociális segélyek szintjére süllyednek. Ez félelmet kelt. A neoliberalizmus világszerte épp a középosztályokat hasítja szét egy vesztesekből álló többségre és egy nyertesekből álló kisebbségre. A klasszikus példa Argentína. Ott a neoliberális gazdaság és politika bevezetése előtt a lakosság 60%-a középosztályhoz tartozott, utána viszont 60%-a szegénységi küszöb alatt élők közé.

Miért reagálnak az emberek önpusztítással, ahelyett hogy fellázadnának?

Ezt az ellentmondást a kapcsolati pszichológia magyarázza meg. Ez nem elszigetelt egyednek látja az embert, hanem születésétől kezdve kapcsolati lénynek. Kimutatja, hogy a gyerekek hogyan tesznek szert erős énrre éppen azáltal, hogy erős, kölcsönös érzelmi kapcsolatokat élnek át. De azt is kimutatja, hogyan fejlődnek ki kóros pszichikai minták, ha ezekben a kapcsolatokban zavar támad. Ha kudarok érik őket az anyjuk részéről, akkor a kisgyerekek leválasztják a megtapasztalt rosszat a „vonatkoztatási személyről”, és magukba építik azt. Másképpen fogalmazva: Idealizálják a másikat, mivel lelkileg könnyebb elviselni nekik, hogy ők maguk rosszak, mint azt, hogy fenyegetés-ként jelenjen meg számukra az az erős vonatkoztatási személy, akire életre-halálra rá vannak utalva.

Alkalmazni lehet ezt a folyamatot a társadalmi fejleményekre is?

A szociális fenyegetések megtapasztalása tovább élte a kora gyermekkori kapcsolati mintákat. Ismerjük a történelemből azt a jelenséget, hogy a rabszolgák átveszik uraik mentalitását és mítoszait. A középosztályok esetében hasonló a helyzet. Eredetük és történetük révén felfelé tájékozódnak, mégpedig azzal az illuzórikus tudattal, hogy a nyomorúság oka nem odafönn van, hanem önmagukban, vagy olyan bűnbakokban, mint a külföldiek vagy a társadalom peremére szorítottak. Ez az oka a növekvő szélsőjobboldaliságnak is.

Ezért olyan nehéz megszervezni a középosztály és a segélyből élők szolidaritását?

A történelemben kimutatható, hogy az elitek hogyan használták fel eszközként a középosztályok mentalitását és illuzórikus tudatát. Apró kiváltságokat kínáltak a középosztály tagjainak – például alkalmazottak lehetek –, hogy ne szövetkezzenek a proletariátussal egy igazságosabb társadalom érdekében. Ez azonban megváltozhat.

Mikor, és például hogyan?

Argentínában az ország összeomlása után a középosztály jelentős része vállalt szolidaritást a munkásokkal és a kizártakkal. Ezenkívül azt látjuk, hogy a globalizáció-kritikus mozgalmakban növekvő számban köteleződnék el középosztálybeliek. Ezt mutatják a francia egyetemi hallgatók és diákok tiltakozásai is a további szociális lépések ellen. A neoliberalizmus ugyanis nem csupán a dolgo-

zók kizsákmányolását fokozza, hanem minden ember életének alapjait is lerombolja.

Hol állnak e tekintetben az egyházak?

A Református Szövetség, a Lutheránus Világszövetség és az Egyházak Ökumenikus Tanácsa világszerte elvetette a neoliberális kapitalizmust, és felszólított minden egyházat arra, hogy a szociális mozgalmak oldalán küzdjön az életet szolgáló gazdaságért.

És a gazdag Északon mi a helyzet?

Európában és Németországban az intézményes egyházak többsége változatlanul védekezik egy ilyen világos állásfoglalással szemben. Ezek – akárcsak a középosztályok – azt az illuzórikus tudatot tükrözik, hogy még létezik a szociális piaccgazdaság mint politikai cél, és csak meg kell győznünk a hatalmasokat valamiféle etikai dialógussal, hogy e modellnek megfelelően szociálisan és ökológikusan szabályozzák a világgazdaságot. Mintha a szociális piaccgazdaság a hatalmasok józan megfontolásából, nem pedig a munkások harcaiból jött volna létre.

Hogyan jöhetne létre egy új, másfajta tudat?

Az egyházak bázisán már egyre inkább változik a tudat. Mi arra hívjuk az egyházakat, hogy fogadják el a középosztályokhoz fűződő történelmi kapcsolataikat, sőt építsenek ki egy sajátos munkaterületet, amelynek feladata „a középosztályok missziója” lenne. Ha az egyházaknak sikerülne legyőzniük önmagukban azt az illuzórikus tudatot, amely megakadályozza őket abban, hogy a szegények melletti állásfoglalást a szegények oldalán vívott küzdelemmé alakítsák, annak hallatlan stratégiai jelentősége lenne a kapitalista globalizáció legyőzése szempontjából.

Hogyan járulnak hozzá ehhez Dél felszabadítási teológiái?

Ezek tették lehetővé Dél legtöbb egyházának világos ökumenikus pozícióját, és néhány egyházét Északon is.

A Biblia mely képei járulhatnak hozzá az ember gyógyításához, sőt felszabadításához?

Az egész Biblián – a héber rabszolgák egyiptomi megszabadításától a próféták és a Tóra üzenetén keresztül, valamint azon keresztül, hogy Jézus megjeleníti Isten országát, egészen a Jelenések könyvéig, amely a Római Birodalommal szembeni ellenállás dokumentuma – végigvonul egy vörös fonál: Isten munkálkodása az igazságosságért. Ez az igazságos kapcsolatokban, az életképes közösségekben megélt életet jelenti. Ha a férfi és a nő mint „kapcsolati lény” Isten képe teremtett, akkor ez azt jelenti, hogy Isten maga is „kapcsolat” – a hagyomány úgy mondta: háromságos közösség. Ezzel a lelkiüettel szolidáris emberré válhatnak az atomizálódott, önmagukba fordult, versengő egyének. Ez örömet eredményez, ahogyan Jézus és az őskereszténység gyógyítási és felszabadítási történetei mutatják.

Ön személy szerint már évtizedek óta elkötelezettje a felszabadító keresztény gyakorlatnak. Úgy érzi-e, hogy a világ közelebb jutott ehhez a célhoz?

A világ közelebb került a szakadékhoz, egyidejűleg azonban több ember ismerte fel ezt – köztük egyre több keresztény –, és ők Isten oldalára állnak, hogy megmentsek az emberiséget és a földet. Továbbá mindenütt a világon láthatóak már a szolidáris gazdálkodás példái és a közjóra irányuló politikát szolgáló szövetkezések. Egy másik világ nemcsak lehetséges, hanem már el is kezdődött. Ezért az óra parancsa, hogy megerősítsük a spirituális, pszichikai és gyakorlati politikai erőket, és felmutassuk a konkrét kivezető utakat.

Forrás: Publik-Forum, 2006/8

Ulrich Duchrow a rendszeres teológia professzora a heidelbergi egyetemen, és vendégprofesszorként tanít Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában. Társalapítója a Kairosz Európa hálózatnak. Szolidárisan emberré válni c. új könyvét Reinhold Bianchi pszichoanalitikussal, valamint René Krüger és Vincenzo Petracca teológusokkal együtt írta.

